

Cilvēku ar invaliditāti sociālās rīcībspējas ierobežojumi un to mazināšana

Taņa Lāce, Rīta Rungule

Rīgas Stradiņa universitāte, Socioloģijas un psiholoģijas katedra, Latvija

Ievads. Programmas Horizon2020 projekts “Uz vērtībām un uzticību balstītas, iekļaujošas, solidāras Eiropas attīstība ar sociālo investīciju palīdzību” (Re-InVEST) ir vērsts uz iedzīvotāju sociālās rīcībspējas (*capability*) stiprināšanu. Projekta teorētisko pamatu veido A. Sena un M. Nusbaumas “spēju realizācijas iespēju” pieejas, kurās akcentēta individuālā un kolektīvā rīcībspēja savu mērķu sasniegšanā. Lai veiktu pētījumu Latvijā, par mērķgrupu tika izvēlēti cilvēki ar invaliditāti, galvenokārt pamatojoties uz šīs grupas pieredzi un aktīvo iesaistīšanos savu problēmu risināšanā.

Darba mērķis, materiāls un metodes. Pētījuma mērķis ir noskaidrot cilvēku ar invaliditāti individuālo un organizāciju pieredzi grūtību pārvarēšanā divos aspektos: saistībā ar veselības traucējumiem un saistībā ar sociālekonomisko krīzi. Pētījums tiek veikts kā rīcībpētījums. Šāds pētījums nozīmē to, ka netiek novilkta stingra robeža starp pētniekiem un mērķgrupu, kas tiek pētīta, bet abas puses darbojas kopā, lai sasniegtu rezultātus. Rīcībpētījums ir vērsts uz praktisku darbību noteiktu problēmu risināšanā. Šajā rīcībpētījumā sadarbības partneris ir cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija SUSTENTO.

Rezultāti. Pētījuma praktiskā realizācija tika uzsākta 2015. gada rudenī. Saskaņā ar projekta plānu pirmajā pētījuma posmā bija jāveic mērķgrupas situācijas un problēmu raksturojums, pievēršot uzmanību sociālekonomiskās krīzes ietekmei. Datu ieguvei lietota kvalitatīvā metodoloģija – dziļā intervija un fokusgrupas diskusija. Sākotnējā iegūto datu analīze liecina, ka cilvēkiem ar invaliditāti slimības un traumu radīto rīcībspējas ierobežojumu pārvarēšanā palīdz: 1) informācija un zināšanas par savām tiesībām, prasme tās aizstāvēt un sadarbība ar citiem to aizstāvēšanā; 2) informācija un zināšanas par rīcībspējas paplašināšanas medicīniskajiem un sociālajiem aspektiem; 3) ģimenes un tuvinieku izpratne un atbalsts; 4) neatlaidība un uzņēmība stereotipu un birokrātisku šķēršļu pārvarēšanā; 5) organizācijas, kas palīdz risināt problēmas kopā ar citiem.

Sociālekonomiskās krīzes ietekmi cilvēki ar invaliditāti nav izjutuši kā īpaši grūtu savas dzīves periodu, jo viņu dzīve visu laiku ir bijusi saistīta ar taupīšanu un ekonomisku ienākumu un izdevumu sabalansēšanu. Krīzes laikā pabalstu lielums nesamazinājās, bet mazinājās citu ģimenes locekļu atalgojums, tas ietekmēja ģimenes kopējos ienākumus. Kā pozitīva krīzes laika pazīme tiek atzīta cenu pazemināšanās.

Secinājumi. Teorētiskās literatūras un Latvijā veikto pētījumu analīze rosinājusi kritiski izvērtēt jēdziena “rīcībspēja” lietošanu sociālajās zinātnēs. Šī jēdziena pretrunīgo izpratni latviešu valodā veicina neatbilstība starp plašo filozofisko interpretāciju, kas izriet no A. Sena un M. Nusbaumas teorijām, un viennozīmīgāko un šaurāko izpratni, kādā šo jēdzienu latviešu valodā lieto tiesībzinātnēs. Tāpēc mūsu ieteikums ir plašākajā izpratnē lietot jēdzienu “darītspēja”.

Turpmākajā rīcībpētījuma gaitā tiks pakāpeniski palielināts aprakstīto gadījumu daudzums, paralēli fokusgrupu diskusijās apspriežot pieredzes gadījumus un grūtību pārvarēšanas veidus. Tādējādi pētījuma secinājumi veidosies sadarbībā ar mērķgrupas pārstāvjiem. Mūsu ieguldījums veidojas no teorētisko pieeju un pētījuma metodoloģijas zināšanām, bet secinājumi par cilvēku ar invaliditāti rīcībspējas / darītspējas ierobežojumu mazināšanas veidiem tiks izstrādāti kopā ar mērķgrupas pārstāvjiem.

Pētījums izstrādāts programmas Horizon2020 projekta “Uz vērtībām un uzticību balstītas, iekļaujošas, solidāras Eiropas attīstība ar sociālo investīciju palīdzību” (Re-InVEST) ietvaros.